

Tiina Mahlamäki

Määrittelyjä pakeneva postsekulaari uskonnollisuus

Peter Nynäs & Mika Lassander & Terhi Utriainen (2012) (toim.) *Post-secular Society*. New Brunswick & London: Transaction Publishers, 282 s.

► Sekularisaatioteoriat ennustivat uskonnon katoamista modernisaation myötä. Ne näkivät uskonnon menettävän merkitystään julkisella alueella, uskonnollisten yhteisöjen menettävän kannattajiaan ja ylipäättään uskonnon sijoittuvan vahvemmin yksityiselle alueelle. Viimeksi mainituilta osin sekularisaatioteoriat olivatkin oikeassa, mutta ennustukset uskonnon katoamisesta ovat osoittautuneet virheellisiksi tai ainakin ennenaikaisiksi. Uskonto on tullut länsimaissa uudella tavalla näkyväksi ja merkittäväksi osaksi yhteiskuntaa, politiikkaa, populaarikulttuuria ja ihmisten arkielämää. Uskonto ei ole kadonnut mihinkään, vaan se ilmentyy uusilla tavoilla, uusissa paikoissa ja uusissa muodoissa. Tätä tilannetta on tutkimuksissa tarkasteltu eri näkökulmista ja eri käsitteitä käyttäen. Nyt arvioitavana oleva teos *Post-secular Society* on yksi monista, joissa uskonnon paikkaa ja merkitystä moderneissa länsimaissa tarkastellaan postsekulaari-käsitteen lävitse. Teos on Åbo Akademin tutkimuksen huippuyksikön *Post-secular culture and a changing religious landscape in Finland* -tutkimusprojektin (PCCR) tutkijoiden toimittama. Suurin osa teoksen kirjoittajista on suomalaisia tutkijoita ja heidän käsittelemänsä esimerkit nousevatkin (pääosin) suomalaisesta nykypäivän uskonnollisuudesta ja henkisydestä. Käsiteltävien aihepiirien moninaisuudesta johtuen teos kiinnostanee muitakin kuin uskonnotutkijoita.

Kokoelman keskeisiin käsitteisiin ja teemoihin johdattaa Marcus Mobergin, Kennet Granholmin ja Peter Nynäsän johdantoartikkeli. Postsekulaarin käsitteeseen ei sisälly oletamus, että yhteiskunnissa olisi vallinnut jonkinlainen sekulaari tilanne, jonka jälkeistä aikaa nyt eläisimme. Kyse on ennemmin sekularisaatioteorioiden jälkeisestä ajasta, jolloin uskonto on löydettävissä uusista paikoista, ilmenee uudella tavalla ja saa uudenlaisia merkityksiä. *Post-Secular Society* -teoksen tavoitteena on pohtia käsitteen käyttökelpoisuutta tarkasteltaessa uskontoa yhtäältä julkisella alueella ja toisaalta yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien elämässä. Postsekulaari yhteiskunta ei siis ole ilmiö, joka olisi havaittavissa sellaisenaan – kuten teoksen nimestä voisi päätellä – vaan postsekulaari-käsitteen avulla voidaan pyrkiä ymmärtämään ja kirjoittamaan uskonnon ilmenemistapoja nyky-yhteiskunnassa.

Teoksen artikkeleissa tarkastellaan paitsi postsekulaarin käsitettä myös esimerkiksi uskonnon, sekulaarin ja spirituaalisuuden/henkisyyden käsitteitä, joiden rajat, sijainnit ja merkitykset saavat erilaisia tulkintoja. Uskonto ei löydy enää vain uskonnollisten yhteisöjen sisäältä vaan myös vaikkapa populaarikulttuurista tai erilaisista hyvinvointipalveluista. Spirituaalisuus ei ole vierasta edes ateisteille. ”Uskonto” ei ole erillinen ja selvärajainen alue yhteiskunnassa, vaan tiheä vaikkapa tervey-

denhuollon, talouden, politiikan ja kulttuurin kentille.

José Casanovan artikkelissa teoksen keskeinen käsite ymmärretään nähdäkseni johdantoartikkelista poikkeavalla tavalla, sillä Casanova ei lähde liikkeelle sekularisaatioteorioista vaan sekulaarin käsitteestä, johon nykyistä postsekulaaria (aikaa) peilataan. Casanovalle postsekulaarin yksi merkitys on ”tulla uudelleen uskonnolliseksi”, joten sen lähestymistapa on johdantoartikkeliä essentialistisempi. Sen sisältö on myös pääosin tuttua aihepiiriin aiemmin tutustuneille, mutta muille artikkeli tarjoaa selkeän taustoituksen teokselle kuvaamalla sekulaari-käsitteen länsimaista ja kristillistä historiaa.

Liselotte Friskin ja Peter Nynäs in osissa tarkastellaan uuden uskonnollisuuden (new age tai uushenkisyys) keskeisiä piirteitä yhtäältä globalisaation ja toisaalta uusliberalistisen politiikan näkökulmista. Globalisaation vaikutusta uskonnollisuuteen on käsitelty lukemattomissa teksteissä, mutta uusliberalistisen politiikan ja uushenkisyyden yhteiset piirteet sen sijaan olivat ainakin minulle uutta asiaa. Uusliberalismi on käsite, johon teoksessa palataan useaan otteeseen. Useimmiten uusliberalismi kytketään materialistisiin arvoihin ja se nähdään vastakkaisena postsekulaarin uskonnollisuuden arvoille. Frisk ja Nynäs epäilevät, että uusliberalistinen ajattelutapa olisi vaikuttanut myös tutkijoiden tulkintoihin uushenkisyydestä. Tutkijoiden tulisikin tarkkaan reflektoida omien ennako-oletustensa ja arvojensa vaikutusta tutkimusprosessissa ja tulkinnoissa. Tuomas Martikainen tuo esiin omassa artikkelissaan teoreettisten käsitteiden aika-, paikka- ja arvosidonnaisuuden: myös käytettyihin käsitteisiin tulisi suhtautua kriittisesti. Marcus Moberg ja Kennet Granholm puolestaan tuovat esiin sen seikan, että valitessaan tutkimuskohteitaan ja näkökulmiin tutkijat samalla myös osallistuvat uskonnollisen maiseman rakentamiseen. Tutkimuseettinen ja metodologinen pohdinta läpäisee hyvällä tavalla koko teoksen.

Tuomas Martikaisen artikkelissa jatkuu globalisaation ja uusliberalismin pohdinta. Uusliberalismin eetos vaikuttaa paitsi tut-

kijoiden ajatusmaailmassa sekä valtioiden ja poliitikkojen toiminnassa myös uskonnollisissa yhteisöissä, jotka ovat havainneet markkinointilogiikan hyödyt – amerikkalaiset menestysteologiaa saarnaavat megakirkot televisiokanavineen on tietysti selkein esimerkki tästä, mutta ei ajattelu ole vierasta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossakaan. Martikaisen artikkeliä lukiessani asetuin lopullisesti myönteiseen asentoon tätä teosta kohtaan, niin paljon uusia ja kiintoisia näkökulmia – huolellisesti argumentoituina – tämä teksti nosti esiin.

Median osuus on tärkeä osa Martikaisen lähestymistapaa, mutta varsinaisena fokuksena se on Marcus Mobergin ja Kennet Granholmin yhteisartikkelissa. Siinä pohditaan vakavasti postsekulaarin käsitettä ja sen rajoja: Miten käsite voisi toimia analyttisesti, eikä vain kuvailevasti? Miten se tulisi määrittellä ja rajata? Mitä hyötyä käsitteestä olisi – kun on jo olemassa niin monenlaisia käsitteitä, joilla kuvataan nykyisen länsimaisen yhteiskunnan uskontosuhdetta? Miten mahdollistaa samaan kuvaan perinteisten kirkkojen jäsenkato ja tyhjenevät kirkonpenkit, kiivas uskontokeskustelu nettien palstoilla, erilaista kiinnostusta herättävät terapiat, hyvinvoinnin edistämisen ja terveystieteiden muodot sekä monenlaiset fundamentalistiset ja konservatiiviset äänenpainot, jotka pitävät kiinni perinteisten uskontojen traditioista, erityisesti suhteessa sukupuolijärjestykseen ja seksuaalisuuteen? Nämä kaikki ilmiöt – ja monia muita – pitäisi pystyä kuvaamaan mielekkäällä ja merkityksellisellä tavalla yhdellä käsitteellä. Olisiko postsekulaari se käsite?

Jos postsekulaari-käsitteeseen nojautuvan tutkimuksen lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan uskonto on uudella tavalla läsnä länsimaisessa julkisessa keskustelussa ja että tietoisuus uskonnosta ja uskonnollisista toimituksista on kasvanut, merkitsee se samalla myös uudenlaista käsitystä ja ymmärrystä siitä, mikä on ”uskonto”, minkälaisia muotoja se saa ja mistä sen löytää. Moberg ja Granholm tuovat artikkelissaan esiin muun muassa sen tärkeän seikan, että eksistentiaalisen, henkisen ja uskonnollisen inspiraation sekä ajatusten

lähteinä ja herätteinä toimivat yhä useammin populaarikulttuurin tuotteet: elokuvat, televisiosarjat, pelit ja kirjallisuus. Tällaisia ovat vaikkapa Star Wars, Avatar, Da Vinci-koodi, X-Files, Twilight, Paul Coelho'n tuotanto tai Harry Potter, vain muutamia mainitakseni. Kulutuskulttuuri ylipäättään on vahvasti yhteenkietoutunut uskonnollisuuden uusien muotojen kanssa. Brändäämiseen ja markkinointiin erikoistuneet uskonnolliset yhteisöt herättävät keskustelua siitä, mikä on ”oikealaista” uskontoa, oikeaa uskontoa tai uskontoa ylipäättään. Hengen ja ruumiin elvyttämiseen, hyvinvointiin ja huolenpitoon tähtäävät moninaiset palvelut ja tuotteet liikunta- ja hieronta-palveluista teepusseihin ja saippuihin, – jotka saavat tai ovat saamatta henkisiä merkityksiä harjoittajiensa/ostajiensa parissa – haastavat pohtimaan uskonnollisuuden muotoja ja merkitystä nykypäivänä.

Teos kokonaisuudessaan haastaa pohtimaan uskonnon kategorioita uudelleen ja näkemään uskontoa siellä, missä sitä ennen ei ole havaittu. Katja Valaskiven artikkelissa tarkastellaan innovatiivisuuden ulottuvuuksia, sitä miten innovatiivisuuden käsite on käytössä lukemattomissa eri tilanteissa, mutta useimmiten innovatiivisuuden oletetaan tuottavan parempaa, rikkaampaa, syvempää ja merkityksellisempää elämää – niin kuin uskonnon konsanaan. Innovatiivisuutta edellytetään niin yksilöiltä, yrityksiltä kuin yhteiskunnilta. Valaskiven artikkelissa ei varsinaisesti venytetä uskonnon määritelmää, vaan etsitään uskonnonkaltaisuutta, uskontoa ei-uskonnolliseksi nimetystä sekulaarista tilasta. Artikkelin on ensimmäinen, jossa esitellään empiiristä tutkimusta. Valaskivi on haastatellut Suomessa, Japanissa ja Yhdysvalloissa toimittajia sekä innovaatioalan asiantuntijoita. Heidän näemyksistään voi löytää niin Paul Tillichin uskonnon määritelmän mukaista pyrkimystä vastata perimmäisiin huolenaiheisiin kuin myös Ninian Smartin uskonnon seitsemää ulottuvuutta vastaavan arvojärjestelmän tai maailmankatsomuksen.

Empiiriseen tutkimukseen pohjautuu myös Anne Birgitta Pessin ja Nadia Jeldtoftin artikkeli, jossa tarkastellaan arjen uskonnollisuutta,

uskonnon roolia sellaisten ihmisten elämässä, jotka eivät ole aktiivisia perinteisissä uskonnollisissa yhteisöissä. Haastateltaviksi valikoitui 17 suomalaista evankelis-luterilaisen kirkon sekä Helluntaikirkon jäsentä sekä 35 uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumatonta muslimia Tanskassa ja Saksassa. Haastattelut ovat keskenään hyvin erilaisia: suomalaiset haastateltavat pohtivat suhdettaan kirkkoon, kun taas muslimihaastateltavat suhdettaan islamiin. Kirjoittajat pohtivat artikkelissaan tärkeää metodologista kysymystä: miten tutkia sellaisten ihmisten uskonnollisuutta, jotka eivät itse koe olevansa uskonnollisia? Heidän ratkaisunaan on toimijuuden käsite, joka on keskeinen myös Terhi Utraisen, Tuija Hovin ja Måns Broon ajatuksia herättävässä artikkelissa. Heidän omien tutkimustensa kohteena – joita ei suoranaisesti tässä käsitellä – ovat suomalaiset hyvinvointiin ja parantamiseen keskittyvät käytänteet: jooga, enkeliterapia ja uskolla parantaminen. Heidän artikkelissaan toimijuus liittyy siihen, miten ihmiset – hyödyntäen erilaisia henkisyuden käytänteitä resursseina – rakentavat identiteettiään ja kohtaloaan.

Vaihtoehtoiset terapiamuodot – ujuttautuessaan osaksi tai korvaamaan tai täydentämään julkista terveydenhuoltoa – himmentävät rajaa uskonnollisen/spirituaalisen ja sekulaarin välillä. Yhä useampi terveydenhoidossa tai sosiaalialalla työskentelevä (nainen) koulutuu myös tarjoamaan erilaisia täydentäviä terapiamuotoja. Erilaisia vaihtoehtoisia henkisyuden, huolenpidon, hyvinvoinnin ja liikunnan muotoja on tarjolla myös työväenopistoissa, kaupakeskuksissa ja kylpylöissä. Uskonto (erityisesti spirituaalisen muodossa) nähdään positiivisena ja hyvänä ilmiönä kaupallisen/sekulaarin elämän eri paikoissa. Tässä artikkelissa otetaan muita tekstejä analytyttämmin huomioon myös sukupuolen kategoria.

Utraisen, Hovin ja Broon artikkelissa tulevat esiin myös ne postsekulaarin uskonnollisuuden piirteet, joihin Laura Wickström ja Ruth Illman keskittyvät omassa tekstissään: uskonnon ja sekulaarin rajojen hämärtyminen sekä etsintä, jossa pyritään löytämään merkityksellinen yhteys henkisen ja maallisen

välille, mielen ja ruumiin välille. Wickströmin ja Illmanin artikkelissa tarkastellaan ympäristöliikkeitä, ympäristötietoisuutta ja ylipäättään sitä, miten luontoajattelu on keskeinen osa postsekulaaria uskonnollisuutta. Luontoajattelussa kulminoituvat keskeiset postsekulaarit teemat, joita muissakin teoksen artikkeleissa käsitellään: kriittinen asenne materialistisia ja uusliberalistisia arvoja kohtaan, holistinen käsitys ihmisyydestä ja luonnosta toisistaan riippuvaisina sekä eettinen tietoisuus yhteisestä vastuusta tuleville sukupolville.

Teoksen artikkelit olisivat voineet olla vahvemmin vuoropuhelussa keskenään, nyt joi-tain asioita (esim. Habermasin määritelmä postsekulaarille) toistetaan useampaan kertaan. Poikkeuksen muodostaa teoksen päät-tävä Mika Lassanderin artikkeli, joka linkit-tää yhteen aikaisempien tekstien antia omalle lähestymistavalleen. Lassander esittelee Bruno Latourin kehittälemän toimijaverkkoteorian (actor-network-theory, ANT) soveltuvuutta postsekulaarin, notkean ja vaikeasti rajatta-van kansanomaisen uskonnollisuuden tutkimi-seen. Teorian etuina Lassander näkee sen, että sen avulla voidaan tarkastella uskonnollisuu-den muutosta sekä sen, että se näkee toimi-joiksi (aktanteiksi) myös ei-inhimilliset asiat, esineet tai paikat. Postsekulaarin uskonnon aktantteina on yhä useammin sellaisia asi-oita, joita ei aiemmin ole linkitetty uskontoon – kuten teoksen monissa artikkeleissa on käy-nyt ilmi. Lassanderin esimerkkinä on uuspaka-nuus, jossa verkosto muodostuu paitsi ihmi-sistä myös vaikkapa erityisistä paikoista, kuten Stonehengen ja Aveburyn kivikehät tai muut erityiset, pyhinä koetut luonnonpaikat sekä luonto holistisena ja itsessään pyhänä koko-naisuutena.

Post-secular Society -teos tarjoaa paljon mielenkiintoisia ja ajattelua ruokkivia pohdin-toja uskonnon paikoista ja muodoista tämän päivän länsimaissa. Joustava postsekulaari-käsite tarjoaa mainiot silmälasit tarkastella, ”missä uskonto luuraa”, mutta käsitteen ana-lyyttisen arvon ja määritelmän kehittämi-sessä on vielä tehtävää. Vaikka lyhyt ja ytime-käs teosnimi on myyvämpi kuin fragmentaari-nen ja epäselvä, tämä teos olisi ehkä vaatinut

rajaavan alaotsikon. Teos tarjoaa mielenkiin-toisia näkymiä länsimaisen uskonnollisuuden kenttään, mutta aivan koko maisemaa se ei kuvaa. Mieleen nousee esimerkiksi kysymyksiä siitä, miten postsekulaarin käsitteellä voidaan tarkastella traditionaalisia kirkkoja ja uskon-nollisia liikkeitä, fundamentalistisia ja konser-vatiivisia uskontulkintoja, maahanmuuttajien (myös muiden kuin muslimien) uskonnollisuu-den muutosta sekä yhtäältä laajalle levinnyttä uskonnollista välinpitämättömyyttä ja toisaalta vahvasti argumentoivaa uskonnonvastai-suutta. Näitä teemoja ei ole kokonaan sivuu-tettu tässä teoksessa, mutta työnsarkaa post-sekulaarin uskonnollisen yhteiskunnan tutki-muksessa vielä riittää.